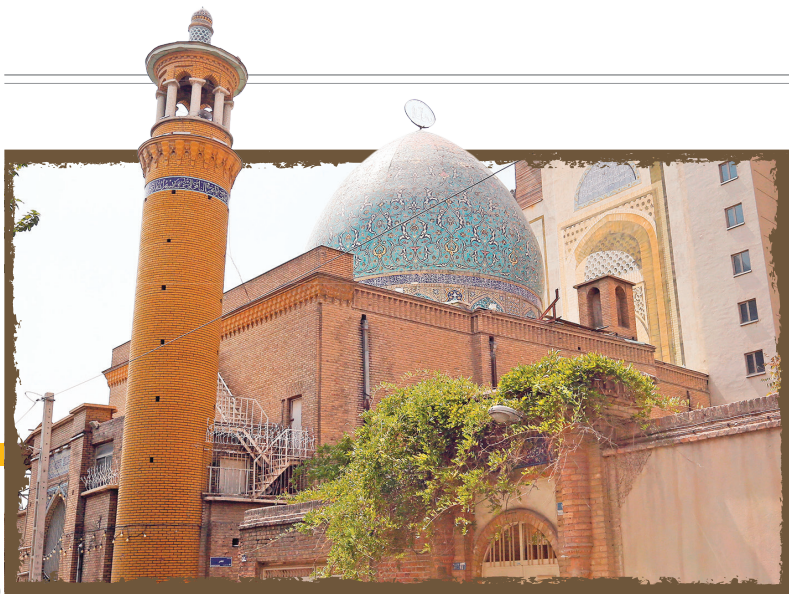

هنر معمار گرجی

نام مسجد: فخرالدوله
معمار: نیکولای مارکوف

بانی: اشرف الملوک ملقب به فخرالدوله ■ محله: دروازه شمیران ■ سال ساخت: ۱۳۲۸ شمسی

عکس: امیر رستنی

شده، نمونه‌های از این قرینه‌سازی‌هاست که نمایی متفاوت به شبستان مستطیل شکل آن بخشیده است. گنبد کاشی کاری فیروزه‌ای رنگ مسجد هم که با طرح‌های ختایی و اسلیمی تزئین شده زیبایی بنای آن را دوچندان کرده است. در قسمت پایین گنبد، کتیبه‌ای کاشی کاری قرار دارد که آیاتی از قرآن روی آن نقش بسته و در محاصره دیواره سفید رنگ داخل مسجد توجه بازدیدکنندگان را جلب می‌کند. سازنده و کاشی کار محراب مسجد استاد علی کاشی تراش اصفهانی و خطاط و قف‌نامه آن نیز ابراهیم طالقانی است.

گنبد فیروزه‌ای و نمای آجری مسجد فخرالدوله بیش از ۷ دهه است که چون نگینی در خشان در دل محله دروازه شمیران می‌درخشد؛ مسجدی که یادگار دختر مظفرالدین‌شاه است؛ همان بانوی نیکو کار قجری که اقدامات خیرخواهانه‌اش شهره شهر بود و این مسجد زیبا را نیز برای برگزاری مراسم مذهبی در کوچه فخرآباد بنا کرد. سال ۱۳۲۴ بود که فخرالدوله ساخت مسجد را به «نیکولای مارکوف» معمار برجسته گرجستانی‌الاصل سپرد تا با بهره‌گیری از نمادهای قجری و فرنگی مسجدی متفاوت برای اهالی دروازه شمیران بسازد. به گواه کتیبه موجود در مسجد، ۴ سال طول کشید تا مسجد فخرالدوله با آمیزه‌ای از معماری آشنای دوران قاجار و رنگ و لعاب مدرن معماری فرنگی ساخته شود. در بدو ورود به مسجد، معماری منحصر به فرد آن که با قرینه‌سازی‌های متعدد جلوه‌ای خاص پیدا کرده جلب توجه می‌کند. علیرضا زمانی، تهران‌پژوه، درباره گرایش معماری مسجد فخرالدوله می‌گوید: «مناره‌های کوچکی که مارکوف در ساخت بنا به کار برده است، از ویژگی‌های معماری بیزانسی تأثیر پذیرفته و حال و هوایی متفاوت با دیگر مساجد تهران به این مسجد قدیمی داده است. مارکوف با تکرار مناره‌های کوچک و استفاده از گنبد خوابیده که از ویژگی‌های معماری دوران قاجار بود و در مسجد سپهسالار هم دیده می‌شود، باز هم از هنر بیزانسی الهام گرفته است.» ۴ محراب مسجد که در ۴ سوی شبستان بنا

پیوند معماری قاجار و زندگی

نام مسجد: صنیع‌الدیوان (استاد حسن)
معمار: حاج حسن صنیع‌الدیوان
بانی: حاج حسن صنیع‌الدیوان
محله: سنگلج
سال ساخت: ۱۲۹۴

مسجد صنیع‌الدیوان محله سنگلج در زمین بایری توسط حاج حسن صنیع‌الدیوان ساخته شد و به همین دلیل میان اهالی به نام بانی و سازنده‌اش به مسجد صنیع‌الدیوان معروف شد. البته برخی می‌گویند استاد حاج حسن صنیع‌الدیوان این مسجد را با همراهی استاد حسین لرزاده ساخت. حفظ بافت سنتی و معماری بنا با وجود مرمت‌ها و بهسازی‌هایی که طی سال‌ها انجام شد از ویژگی‌های مسجد صنیع‌الدیوان است.

محمود منبعی، تهران‌پژوه، درباره ویژگی‌های معماری این مسجد می‌گوید: «طاق ضربی با آجرهای قرمز، دیوارهای بلند آجری و هشتی‌های بلند و کاشی کاری روی طاق از مهم‌ترین نشانه‌های معماری قاجار بود که در معماری این مسجد طراحی شد. در واقع سبک معماری مسجد صنیع‌الدیوان پیروی از سبک معماری دوره زندیه و قاجار به است. برای نمونه، طراحی طاق‌ها، ستون‌های سنگی و خاکستری داخل مسجد برای نمازگزاران تداعی‌کننده مسجد و کیل شیراز است.»

به گفته این تهران‌پژوه، صحن مسجد دوازده‌نقش‌شکل است و مساحتی صد مترمربعی دارد. کف آن سنگفرش است و وسط آن یک حوض ۲ در ۳ متری قرار دارد. دیوارهای این یادگار معماری قاجاریه و زندیه با آجرهای سنگی ۷۰ سانتی‌متری جلوه‌گری می‌کند و بخش بالای آن آجری است که کاشی‌کاری و نقوش گل و طرح اسلیمی جلوه زیبایی به مسجد بخشیده است.

قرینه‌سازی‌های زیبا در مسجد ساعت

نام مسجد: اقصی
معمار: نامعلوم

بانی: میرزا احمدخان مشیرالسلطنه ■ سال ساخت: ۱۳۰۸ ■ محله: خیابان مولوی، کوچه تشکری موحّد، منطقه ۱۱

مسجد و مدرسه اقصی از بناهای قدیمی در منطقه ۱۱ است که به شیوه سنتی و براساس قرینه‌سازی ساخته شده است. نقشه بنا دارای طرح هندسی نامنظمی است و دارای شبستانی ستون دار، صحن، ایوان، کلاس درس و حجره است. این مسجد که با نام واقف خود میرزا احمدخان مشیرالسلطنه شناخته می‌شود در سال ۱۳۰۸ شمسی ساخته شد. هر چند به دلیل بی‌توجهی نسبت به ساختمان، بسیاری از تزیینات سنتی آن از بین رفته است اما هنوز هم می‌توان در بالای هر حجره و برج ساعت آن هنر کاشی کاری ایرانی را مشاهده کرد. طبق وقف‌نامه مسجد که توسط واقف و در حضور شیخ فضل‌الله نوری انجام شده، نام اصلی بنا، مسجد اقصی است، اما چون به سفارش میرزا احمدخان مشیرالسلطنه فرور دین بايجانی ساخته شده، به مسجد مشیرالسلطنه نیز شهرت یافته است. این مسجد جزو بناهای دوره ناصری است. مهم‌ترین مشخصه مسجد و مدرسه، برج ساعت زیبای آن است که سبب شده برخی این مدرسه و مسجد را به نام مسجد ساعت بشناسند. برج ساعت در جبهه شرقی این بنا قرار دارد که به دلیل قرار گرفتن در بلندی، از اطراف مسجد، قابل رؤیت است. بنای مسجد و مدرسه، دارای صحنی کوچک است که ۸ حجره در ۳ طرف آن وجود دارد، با شبستانی ستون‌دار در ضلع شمالی و در مقابل ضلع قبله. ایوان و مدرسه در ضلع جنوبی و حجره‌ها در ۲ ضلع دیگر

این مسجد ۲۵ مهر ۱۳۸۳ با شماره ثبت ۱۱۲۰۸ به عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است.

در مقابل هم ساخته شده است. در پشت شبستان، مطبخ و انباری، بادالائی مجزا تا خیابان مجاور، تعبیه شده است.